

Tilburg University

Een terugblik op een vooruitziende blik

van Dijck, G.; van Gestel, R.A.J.; Giesen, I.; Hammerstein, A.

Published in:
Cirkels

Publication date:
2013

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Dijck, G., van Gestel, R. A. J., Giesen, I., & Hammerstein, A. (2013). Een terugblik op een vooruitziende blik. In G. van Dijck, R. A. J. van Gestel, I. Giesen, & A. Hammerstein (Eds.), *Cirkels: Een terugblik op een vooruitziende blik* (pp. 235-254). Kluwer.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Cirkels

Een terugblik op een vooruitziende blik

onder redactie van

Gijs van Dijck
Rob van Gestel
Ivo Giesen
Fred Hammerstein

Kluwer – Deventer – 2013

ISBN 978-90-13-11863-6
ISBN 978-90-13-11864-3 (E-book)
NUR 822-201

© 2013 Kluwer, Deventer

Illustratie boekomslag: 'Hidden circles' © 2006 Anthony Norcia, Stanford University
Omslagontwerp: H2R+ creatieve communicatie bv
Opmaak binnenwerk: Van Helden, Deventer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h t/m 16m Auteurswet jo. het Besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor verschuldigde wettelijke vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever(s) geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor gevolgen hiervan.

Op alle uitgaven van Kluwer zijn de algemene leveringsvoorwaarden van toepassing. Deze kunt u lezen op www.kluwer.nl of kunt u opvragen via de klantenservice.

EEN TERUGBLIK OP EEN VOORUITZIENDE BLIK

Gijs van Dijk, Rob van Gestel, Ivo Giesen en Fred Hammerstein

1. Opzet

Hierna proberen wij enkele rode draden te trekken uit de annotaties op het werk van Jan. Daarbij hebben we ons laten leiden door het gedicht 'Consistency' van Eugene Field¹, waarin de volgende passage voorkomt: 'Now, this is my moral: Compose what you may. And Fame will be ever far distant. Unless you combine with simple design. A treatment in toto consistent.' Deze passage doet denken aan een uitspraak die vaak aan Albert Einstein wordt toegeschreven over de aard van de wetenschap waar hij zegt dat in de wetenschap de zaken zo eenvoudig mogelijk moeten worden voorgesteld, maar niet eenvoudiger. Is dat eigenlijk geen goede typering van het werk van Jan Vranken, zo vroegen wij ons af?

Wat dit laatste betreft zouden de annotaties zouden in zekere zin als een 'stress test' kunnen fungeren; hoe solide is het bouwwerk dat Jan in de loop der jaren heeft opgetrokken met zijn boeken en artikelen? Wat gebeurt er indien zijn eigen publicaties eens 'doorgerekend' worden? Het leek ons aardig om dit eens te toetsen. Daarom hebben we de annotatoren uitdrukkelijk gevraagd om de door hen geselecteerde publicatie van Jan kritisch tegen het licht te houden, bij de bespreking ervan niet alleen mee te denken, maar ook tegen te denken, indien mogelijk alternatieve denkrichtingen aan te reiken, door te rekenen – een typisch Vrankeniaanse term – en te kijken of er nieuwe vragen uit het bewuste werk te halen zijn. Om het trekken van – altijd voorlopige – conclusies voor onszelf iets gemakkelijker te maken hebben we de annotaties onderverdeeld in blokken.²

We hebben er niet voor gekozen om het werk van Jan Vranken in deze bundel te 'vierendelen', maar dat laat onverlet dat we ook bij de conclusies de eerder besproken volgorde van de vier blokken zullen hanteren. Dat wil zeggen dat we beginnen met een blok rechtsvinding (§ 2). Daarna volgt materieel privaatrecht (§ 3). Vervolgens komt het thema civielrechtelijk procesrecht aan bod (§ 4). We ronden af met annotaties bij het thema rechtswetenschap (§ 5). In de slotparagraaf (§ 6) zullen we dan trachten alle eindjes aan elkaar te knopen om te komen tot een overkoepelende conclusie.

1 Eugene Field, (1850 – 1895) was een Amerikaanse schrijver en dichter die vooral bekend is geworden door zijn poëzie voor kinderen en zijn vaak humoristische essays.

2 De term 'blokken' doet taalkundig wellicht wat vierkant aan, gelet op het feit dat Jan zijn verzameld werk de titel 'Cirkels' meegegeven heeft.

2. Rechtsvinding

De onderhavige bundel begint – na het voorwoord van Nieuwenhuis – waarop het stempel ‘Hors catégorie’ waarschijnlijk het beste past, met vijftal bijdragen over rechtsvinding. Met dat thema heeft Jan zich al sinds zijn proefschrift bezig gehouden en het is ongetwijfeld het onderwerp waarmee hij zijn naam in het Nederlandse privaatrecht definitief gevestigd heeft. Dat geldt niet in de laatste plaats voor zijn Algemene Delen in de Asserserie.

Het blok rechtsvinding vangt daarom aan met een telg uit de ‘Asserserie’. In zijn bijdrage gaat Daan Asser in op de verantwoordingsplicht voor rechterlijke beslissingen, zoals Jan die heeft geformuleerd in de Van Boeschoten bundel en later ook in Jan zijn eerste Algemeen Deel in de Asser. Deze verantwoording zou als gevolg van het discursieve karakter van de rechterlijke rechtsvinding slechts achteraf kunnen plaatsvinden, zo interpreteert Asser, Vranken. Bij de stelligheid van deze opvatting plaatst Asser kanttekeningen. Vertrekpunt zou, volgens hem, moeten zijn dat de beslissing van de rechter niet als een verrassing achteraf komt, maar als resultaat van de rechterlijke meningsvorming en overtuiging die door partijen is beïnvloed en daarom enigermate voorspelbaar is. Vuistregels, gezichtspuntencatalogi en motiveringsvoorschriften zouden daarom niet louter gezien moeten worden als bijdragen voor een verantwoording achteraf, maar vooral ook als instrumenten voor de rechter bij zijn oordeelsvorming. Hetzelfde zou hebben te gelden voor het groeiend aantal aanbevelingen, handleidingen, leidraden, instructies, richtlijnen e.d.m. waardoor de rechter eveneens minder vrij zou zijn geworden dan sinds de bijdrage van Jan in de Van Boeschoten bundel.

Asser wijst erop dat rechtsvinding slechts kan plaatsvinden in een goed lopend proces waarin de partijen en de rechter samenwerken om de feiten boven tafel te krijgen en hun argumenten te presenteren. Vanuit de praktijk is tegen deze samenwerkingsgedachte verzet gekomen met een verwijzing naar het contradictoire karakter van een procedure. Uit de recente uitspraken in de klachtzaken lijkt bovendien te volgen dat de rechter niet aan dit debat mag deelnemen. Immers, de Hoge Raad overwoog o.a.: ‘De kenbron van een rechterlijke beslissing is het vonnis of de beschikking van de rechter, waarin de rechter zijn beslissing duidelijk onder woorden brengt en van een motivering voorziet. Procespartijen en derden moeten het daarmee doen. Het ligt niet op de weg van een rechter zijn eigen beslissing, als die eenmaal is vastgesteld en bekend gemaakt, van commentaar te voorzien of te verduidelijken, en ook niet om vragen over de betekenis van de beslissing of van onderdelen van de daarvoor gegeven motivering, te beantwoorden.’ Dit roept wel de vraag op *waarom* het niet op de weg van de rechter zou liggen om tekst en uitleg te geven. Met name wanneer het om rechtsvormende beslissingen gaat, zou dat misschien ook anderen – rechters in eerste of tweede aanleg, procespartijen, wetenschappers enzovoort, kunnen helpen bij de interpretatie. Past dat ook niet bij de samenwerkingsgedachte die Asser voorstaat?

Rogier Raaijmakers bespreekt in zijn annotatie de problematiek van samenhangende rechtsverhoudingen waaraan Jan een noot heeft geweid naar aanleiding van HR 10 juli 2009, RvdW 2009, 844. In dit arrest ging het over Interkeukengilde B.V. (IKG), die voor bij haar aangesloten keukenverkopers een tijdelijke promotieactie had opgezet. Kopen konden na vijf jaar onder bepaalde voorwaarden het volledige bedrag van

de koopsom terugkrijgen. Daartegenover stond dat de kopers niet meer in aanmerking zouden komen voor de gebruikelijke korting op de aankoop. Voor de financiering had IKG het bedrijf Interprom gecontracteerd, welke de financiële dekking van de actie had ondergebracht bij het Amerikaanse bedrijf (AAC/MAC). De opzet van de promotieactie was erop gericht dat de keukenverkopers een koopcontract zouden sluiten met de kopers, terwijl AAC/MAC op zijn beurt een cashbackovereenkomst zou sluiten met dezelfde kopers. In de folders en op de bonuscheck die de kopers bij aankoop kregen stond dat de keukenverkopers niet aansprakelijk zouden zijn voor terugbetaling van de aankoopsom na vijf jaar.

Uiteindelijk bleek de keukenactie een groot succes voor de verkopers (een omzetting van 80%), maar een deceptie voor de kopers die na 5 jaar hun geld niet terug bleken te krijgen. De kopers beroepen zich vervolgens op wanprestatie van IKG en onrechtmatig handelen o.a. vanwege misleidende reclame. De Hoge Raad verwierpt echter het door de gedupeerde kopers (en de Consumentenbond) ingediende beroep tegen het (afwijzende) arrest van het Hof met de motivering dat een redelijke uitleg van de koop- en de cashbackovereenkomst in onderling verband brengt met zich mee dat de keukenverkopers niet verplicht waren in te staan voor de terugbetaling van de koopsom. Daarbij wordt door de Hoge Raad uitgegaan van een “gemiddeld oplettende koper” nu het niet zou gaan om een risicovolle transactie waarvan de gevolgen voor de kopers slecht te overzien zouden zijn. Van misleiding zou bovendien geen sprake zijn geweest.

Annotator Vranken wijst erop dat de twee overeenkomsten niet afzonderlijk, maar juist in samenhang moeten worden gezien en mede in het licht van de feitelijk-economische samenhang van wat er is gebeurd binnen het raamwerk van de promotieactie. Dat zou in zijn ogen tot een andere uitkomst van het geschil hebben moeten leiden. Raaijmakers is daar echter niet zo zeker van. Volgens hem kan met de feitelijke en economische aspecten voldoende rekening worden gehouden binnen de (afzonderlijke) overeenkomsten en is het onwaarschijnlijk dat de Hoge Raad tot een ander oordeel zou zijn gekomen gelet op het belang dat hij hechtte aan het feit dat de kopers zowel in het contract, de aankoopbrochure als de bonuscheck uitdrukkelijk zouden zijn gewaarschuwd, terwijl bovendien ook de Consumentenbond kopers tot alertheid had gemaand. Een gewaarschuwd mens zou voor twee moeten tellen. Uiteindelijk lijkt Raaijmakers het echter wel met Vranken eens dat de uitkomst ook anders had kunnen en misschien wel moeten uitpakken, waarbij hij vooral gewicht lijkt toe te kennen aan het feit dat IKG zich onvoldoende geïnformeerd heeft over vragen als: hoe kan de cashbackactie eigenlijk winstgevend zijn voor AAC/MAC? Wat is kort gezegd de “catch”? Hoe zouden de keukenverkopers immers de risico's aan de klant kunnen uitleggen als zij zelf de achtergronden van deze ongebruikelijke actie niet begrijpen? Raaijmakers meent dat de annotatie veel zegt over het rechtsvindingsmodel van Vranken waarin de rechter veel ruimte moet hebben om alle feiten en omstandigheden mee te nemen, om een rechtvaardige oplossing vaak reeds ‘versleuteld’ zit in de omstandigheden van het geval.

Jaap Spier concludeert in zijn annotatie op het artikel ‘Toeval of beleid? Over rechtsvorming door de hoogste rechters’ dat we spijt gaan krijgen van de invoering van prejudiciële vragen aan de Hoge Raad en het vergroten van het aantal cassaties in het belang der wet, twee van Jan's speerpunten. Volgens Spier behoeft men geen helderziende te zijn om te kunnen voorspellen dat voorstellen à la Vranken met

betrekking tot bijvoorbeeld prejudiciële beslissingen het gevaar in zich bergen dat de rechter te vroeg wordt geroepen om vragen te beslechten in 'onvoldragen zaken'; dat wil zeggen voordat daarover een voldoende inhoudsvolle en uitgekristalliseerde discussie heeft plaatsgevonden. De vraag is echter of dat gevaar niet inherent is aan rechtsvorming. Spier geeft zelf aan dat de ene rechter moediger is dan de andere waar het gaat om het uitzetten van een koers met betrekking tot de rechtsontwikkeling. Impliceert dit ook niet dat het moment waarop rechtsvorming in de rede ligt sterk afhankelijk is van de bereidheid, deskundigheid en het zelfvertrouwen van de – op dat moment zittende rechters om 'voor de troepen uit te lopen'? De vraag is ook of het betoog dat de Hoge Raad overspoeld wordt met zaken, waardoor deze onvoldoende tijd en capaciteit zou hebben om zich aan de rechtsvormende taak te wijden, het werk van Jan Vranken raakt, omdat hij juist voortdurend gepleit heeft voor een striktere selectie van zaken die aan de hoogste rechter kunnen worden voorgelegd.

Ging het in het voorgaande reeds over Jan zijn afkeur van 'verhullend argumenteren' in zijn bijdrage doet Bert van Roermund een poging om de keerzijde te laten zien van een 'onthullende' manier van argumenteren. Zijn stelling is dat het recht conflicten omhult die mogelijk de maatschappij zouden kunnen ontwrichten. Juist door te omhullen zouden conflicten tot hanteerbare proporties worden terug gebracht. Van Roermund noemt o.a. het arrest HR 21 febr. 1997 NJ 1999, 145 (Wrongful birth) met conclusie van Jan om aan te geven dat aanleiding voor het onderliggende – niet juridische – probleem is dat de arts in kwestie weinig verhullend (lees: buitengewoon bot) argumenteerde hetgeen het conflict op scherp stelde en leidde tot een lange en pijnlijke rechtsstrijd. Naarmate conflicten 'hoger de juridische boom inkruipen' zou de rechtsstrijd niet alleen steeds meer eigen emoties meebrengen, maar vaak ook loszingen van waarom het ooit begonnen is. Van Roermund lijkt met zijn voorbeelden vooral het oog te hebben op wat men de de-escalatie van conflicten rond gedragsregels zou kunnen noemen, terwijl het Jan vooral lijkt te gaan om de wijze waarop rechters met hun eigen beleid en bevoegdheden omgaan. In hoeverre proberen rechters rechtspolitieke keuzes die zij maken te verbloemen, omdat er eigenlijk geen duidelijke basis voor is in wetgeving of jurisprudentie?

Antoine Jacobs gaat in debat met Jan Vranken naar aanleiding van de bijdrage van Jan in zijn eigen afscheidsbundel, onder de titel: 'Het forum van de rechter en van de wetenschappelijke onderzoeker. Een vergelijking'. Jacobs reageert op de stelling van Vranken dat de meeste rechtswetenschappers de rechter als rolmodel nemen in de wijze waarop zij onderzoek verrichten. Die conclusie acht hij weinig verrassend voor het privaatrecht. Op andere gebieden, zoals het bestuursrecht en deels ook het sociaal recht, zouden de echt belangrijke ontwikkelingen echter vaak niet in de rechtszaal plaatsvinden. Op die gebieden kan de rechtswetenschapper het zich, aldus Jacobs, eenvoudigweg niet permitteren om de rechter als prototype te nemen. Tegelijkertijd geeft Jacobs toe dat deze dreiging er wel voortdurend in zit en dat wetenschappers, maar al te vaak niet veel verder komen dan het becommentariëren van de rechter. Jacobs lijkt daarvoor wel enig begrip te hebben. De Hoge Raad zou bijvoorbeeld 'niet uit kleine jongens en meisjes bestaan' en zich bovendien door slimme cassatieadvocaten en een Advocaat Generaal kunnen laten voorlichten en bovendien vaak heel voorzichtig zijn en veel ruimte laten voor toekomstige ontwikkeling. Bestrijdt dat maar eens, aldus Jacobs. Daarmee is niet gezegd dat hij het aanschurken van wetenschappers tegen de rechtspraak ook een goede zaak vindt en van mening is dat zij zich

moeten beperken tot 'juridisch stippelwerk'. Integendeel, rechtswetenschappers zouden, aldus Jacobs, de grote vragen op zijn terrein, zoals die op het gebied van de gelijke behandeling en de grenzen daaraan, niet uit de weg moeten gaan. Het feit dat men bij dit type vragen als snel op het terrein van de rechtspolitiek terecht komt, zou in zijn ogen geen reden mogen zijn voor de rechtswetenschap om er maar omheen te lopen.

2.1 *Tussenconclusie*

Welke vragen roepen de bijdragen over rechtsvinding op? In de geest van Vranken vragen wij ons af of het wezen van rechtsvorming niet inhoudt dat de rechter uitleg geeft over of commentaar geeft op een eerder vonnis van hemzelf of van een lagere rechter? Waarom zou dat vooral in termen van (inhoudelijke) geschilbeslechting mogen gebeuren, zoals uit de annotatie van Asser naar voren lijkt te komen? Waarom zou een meer openlijke erkenning van feilbaarheid van de rechter tot een verzwakking van diens positie leiden? Is daar wetenschappelijk bewijs voor?

Iets soortgelijks zien we ook terug in de annotatie van Rogier Raaijmakers die erop wijst dat Vranken met behulp van zijn 'recht in context' toch een aantal relevante vragen lijkt te stellen die eigenlijk niet uitdrukkelijk beoordeeld worden door de Hoge Raad, zoals: het feit dat enkel de keukenverkopers een voordeel lijken te hebben gehad met hun promotieactie, dat kopers niet alleen de teruggave van het aankoopbedrag zijn misgelopen, maar ook hun gebruikelijk korting en dat door verkopers waarschijnlijk geruststellende mededelingen zijn gedaan, terwijl alles erop leek gericht om kopers zo snel mogelijk te doen laten besluiten. Had de feitenrechter dit soort zaken niet nadrukkelijker in zijn overwegingen moeten betrekken en heeft deze zich niet te veel laten leiden door wat er in de contracten stond zonder voldoende oog te hebben voor de context? De vraag die onbeantwoord blijft is waarom de Hoge Raad deze vragen ogenschijnlijk laat liggen of ze niet voldoende zwaarwegend vindt.

In de noot van Spier valt op dat hij weinig vertrouwen lijkt te hebben in de bijdrage van rechtswetenschappers aan de rechtsvorming, gelet op de verschillende belangen die zij vaak zouden vertegenwoordigen. Welke wetenschappers hij daarbij precies op het oog heeft is niet duidelijk is, maar zeker is wel dat Jan altijd alert is geweest op de risico's die bijvoorbeeld contractonderzoek met zich brengt voor de vrijheid van wetenschap. De oprukkende invloed van het 'businessmodellen' uit het bedrijfsleven in de wetenschap met nadruk op wetenschappers die zich moeten 'terugverdienen', subsidieverstrekkers die steeds meer (beleids)inhoudelijke eisen stellen aan wetenschappelijk onderzoek en de toegenomen druk op 'valorisatie' betreffen zeker thema's die ook bij Jan zorgen oproepen. Dat geldt eveneens voor de klacht dat te weinig wetenschappers zouden uitstijgen boven de bespreking van arresten en te weinig oog hebben voor de maatschappelijke gevolgen (bijv. op het stuk van schadelast, verzekerbareid, interne consistentie van het recht) van rechterlijke oordelen. Tegelijkertijd lijkt het type rechtswetenschap dat Jaap Spier voorstaat een ambitieuzere juridische opleiding te veronderstellen waarin meer ruimte in het curriculum bestaat voor nieuwe richtingen binnen de rechtswetenschap, die juristen in staat stellen om het positieve recht in zijn maatschappelijke context te plaatsen. Toeval of niet, maar dit is juist ook een van de stokpaardjes van Jan Vranken (zie hierna ook onder rechtswetenschap).

De bijdrage van Van Roermund is interessant, omdat het de waarde van juridisch taalgebruik en juridisch redeneren onderstreept. Tegelijkertijd roept zijn annotatie de vraag op of het 'bewaren van de rechtsvrede' door middel van verhullend taalgebruik daadwerkelijk zo'n grote rol speelt. Het voorbeeld van de risicoaansprakelijkheid voor bestuurders van motorvoertuigen ten gunste van fietsers lijkt ons bijvoorbeeld niet zozeer gekozen om de rechtsvrede te bewaren, maar veeleer een pragmatische keuze ten aanzien van de vraag ten laste van wie de schade moet komen bij confrontaties tussen twee typen van verkeersdeelnemers waarbij een van hen verplicht verzekerd is en de ander niet. Zou er nu echt een 'oorlog' zijn uitgebroken tussen fietsers en automobilisten als de Hoge Raad op dit punt een andere keuze had gemaakt, waarbij de eigen schuld van de fietser van doorslaggevende betekenis zou zijn gebleven? Het feit dat, zoals Van Roermund overigens ook aangeeft, er in andere landen nog altijd andere keuzes worden gemaakt, doet daaraan twijfelen. Het voorbeeld van de patenteerbaarheid van embryo's lijkt eveneens geen kwestie van verhullend argumenteren ten behoeve van de escalatie van de rechtsstrijd. Het gevaar van 'rondshoppen' wordt door het Hof zelfs met zoveel woorden genoemd.³ De vraag is bovendien wie het verwijt van te verhullend of omhullend interpreteren treft: de rechter of de wetgever? Met name bij Europese komt het nogal eens voor dat de wetgever(s) gekozen hebben voor 'deliberate ambiguity' in hun taalgebruik, omdat zij het anders niet eens zouden zijn geworden. In dat geval wordt het probleem in de praktijk vaak – al dan niet bewust – doorgeschoven naar de rechter.

De bijdrage van Jacobs roept vooral de vraag op of er verschillen bestaan tussen diverse rechtsgebieden voor wat betreft de mate waarin of de wijze waarop rechtswetenschapper het rolmodel van de rechter volgen in hun onderzoek. Enerzijds lijkt Jacobs dat te ontkennen, waarbij hij suggereert dat er in het verleden minder vaak sprake van 'advocatenwetenschap' zou zijn geweest. Anderzijds lijkt hij te moeten erkennen dat er in de praktijk niet zo heel veel rechtswetenschappers zijn die (ver) uitstijgen boven het becommentariëren van rechtspraak. Met Jan Vranken is hij het niettemin eens dat dit wel de ambitie zou moeten zijn. Dat rechtswetenschappers wanneer zij de grote vragen aanpakken op het gebied van de rechtspolitiek terecht komen lijkt Jacobs geen bezwaar te vinden, de vraag is echter of de 'advocatenwetenschap' die hij zelf zo verfoeit dan echter niet gemakkelijk doorschiet naar 'advocacy scholarship' (zie hierna ook onder het blokje wetenschap), waarin rechtswetenschappers meer bezig zijn hun gelijk te bewijzen dan op zoek te gaan kennisvermeerdering.

3. Materieel privaatrecht

De annotatie van Hesselink becommentarieert Vrankens bijdrage aan de bundel over *Beginselen van contractenrecht*. De noot gaat over een onderwerp wat Jan aan het hart

3 Zie rechtsoverweging 28, waar het Hof aangeeft: 'Zonder uniforme definitie van het begrip „menselijk embryo” zou het gevaar ontstaan dat degenen die bepaalde biotechnologische uitvindingen hebben gedaan, geneigd zouden kunnen zijn om daarvoor een octrooi aan te vragen in de lidstaten met de nauwste opvatting van het begrip „menselijk embryo” en dus met het ruimste beleid wat de mogelijkheden van octrooiering betreft, daar de octrooierbaarheid van deze uitvindingen in de andere lidstaten zou zijn uitgesloten. Een dergelijke situatie zou afbreuk doen aan de goede werking van de interne markt, waarop de richtlijn doelt.'

gaat en wat veel van zijn werken in het contractenrecht en procesrecht met elkaar verbindt: zorgplichten en hun verhouding tot het autonomiebegrip. Hesselink vraagt zich af of Jan niet te ver gaat (en de idee van recht als discursieve grootheid verlaat?) waar hij betoogt dat niet partijautonomie, maar het recht de grondslag of rechtvaardiging vormt voor de gebondenheid aan overeenkomsten. Het terugbrengen van de verbindende kracht van overeenkomsten tot één waarde of uitgangspunt is volgens Hesselink in de regel te simplistisch en daardoor niet overtuigend.

Theo Raaijmakers tracht ontwikkelingen in het vennootschapsrecht te duiden, of beter: te laten zien dat belangrijke ontwikkelingen in het (vennootschaps)recht en de economische theorieën die soms ten grondslag hebben gelegen aan veranderingen binnen het recht niet op zichzelf staan, maar in belangrijke mate gevoed zijn door, wat Raaijmakers noemt, maatschappelijke en levensbeschouwelijke onderstromen. Hij stelt dat een belangrijke beperking van zijn annotatie de zorgvuldigheid betreft waarmee te werk moet worden gegaan bij het doen van inter- of multidisciplinair onderzoek. Raaijmakers verwijst hierbij naar Vranken, die stelt dat niet de vertaling van inzichten uit andere disciplines naar de juridische context het grootste obstakel is, maar het verkrijgen van voldoende methodologische kennis om de studies van de 'vreemde' discipline op waarde te kunnen schatten en goed te kunnen beoordelen en interpreteren. Raaijmakers merkt op dat ook de tweede stap – de vertaling – nog niet zo eenvoudig is.

De annotaties van Van den Berg, Jansen, Van Schaick en Wibier zijn meer 'down to earth': ze gaan over concrete leerstukken en staan mede daardoor dicht bij het positieve recht. Van den Berg reageert op een artikel van Jan uit 1986 over schuldeisersverzuim. Hij refereert aan het 'dwarse denken' van Vranken en, belangrijker, aan zijn eigenschap om standpunten te koppelen of te baseren op door hem waargenomen ontwikkelingen in het recht, in dit geval de opkomst van mededelings-, waarschuwings-, informatie- en onderzoeksplichten, welk thema Jan later, in 1989, echt op de kaart zette.⁴ Zo betoogde Vranken dat, in de wettelijke regeling van schuldeisersverzuim, de crediteur niet verplicht is om medewerking te verlenen aan uitvoering van de verbintenis door de schuldenaar, dat crediteursverzuim hierdoor het niet-uitoefenen van een recht betreft (en niet het niet nakomen van een verplichting), en dat dit niet past bij de ontwikkeling die het begrip 'verbintenis' heeft doorgemaakt (van rechtsplicht naar rechtsbetrekking) en de opkomst van zorgplichten (schuldenaar en schuldeiser dienen over en weer rekening te houden met elkaars gerechtvaardigde belangen).

De annotatie van Chris Jansen gaat over dezelfde publicatie als de noot van Van den Berg, maar is een stuk kritischer. Jansen plaatst vraagtekens bij de door Vranken bepleite gelijkstelling van debiteurs- en crediteursverzuim. Hij concludeert dat er zich niet vaak situaties voordoen waarbij het belang van het uitvoeren van een overeenkomst zwaarder weegt dan ontvangst van de betaling. Volgens hem zal schuldeisersverzuim moeten blijven bestaan of is er een meer efficiëntere route (opzegging) naar de door Vranken gewenste rechtsgevolgen. Hij vraagt zich daarmee af wat de winst is van het denken in termen van rechtsbetrekking en zorgplichten.

⁴ J.B.M. Vranken, *Mededelings-, informatie- en onderzoeksplichten in het verbintenissenrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, 1989.

Heeft Jansen hier een punt? Ja en nee. Zijn 'doorrekenen' roept vragen op over de toegevoegde waarde van het idee van Jan. Maar wij verwachten dat Jan zou antwoorden dat het de beginselen en principes zijn die de discussie vormen en sturen, in dit geval over wat schuldenaar en schuldeisers in het overeenkomstenrecht tegenover elkaar verschuldigd zijn. Een nieuwe zienswijze opent mogelijkheden voor nieuwe oplossingen die alleen ontdekt en gekend kunnen worden vanuit dat andere perspectief en thans daarom wellicht nog onontdekt zijn.

Van Schaick gaat in zijn annotatie in discussie met Vranken naar aanleiding van diens annotatie bij een arrest over de aansprakelijkheid van arbiters. In het arrest wordt een andere norm aangelegd voor de aansprakelijkheid voor arbiters en, aldus zowel Vranken als Van Schaick, voor die van rechters. Over de motivering verschillen de twee van mening. Voor Vranken overtuigt het argument dat vernietiging als zodanig geen grond kan zijn om het vernietigde (scheids)rechterlijke oordeel onrechtmatig te laten zijn, voor Van Schaick niet. Ook over het punt dat de rechter in vrijheid en onbevangenheid over het hem voorgelegde geschil moet kunnen oordelen hebben de twee een andere opvatting. Vranken stelt de empirische onderbouwing van het argument ter discussie: het verband is nooit aangetoond en zou ook bovendien tegenovergesteld kunnen zijn (aansprakelijkheid leidt tot meer zorgvuldigheid). Voor Van Schaick is het *mogelijke* effect op de onpartijdigheid en onafhankelijkheid van de rechter doorslaggevend, onderkende dat het aansprakelijk houden van de Staat (en niet of niet in de eerste plaats de rechter) de rechterlijke onafhankelijkheid en onpartijdigheid kan waarborgen.

Menting becommentarieert een 2004-artikel van Jan over private regelgeving in het privaatrecht. Jan verwachtte er veel van, maar is zijn verwachting uitgekomen? Menting merkt op dat het fenomeen inmiddels zo is ingeburgerd in het privaatrecht, dat het tijd is voor een juridische plaatsbepaling. Zij merkt daarbij op dat het heroverwegen van het rechtsbegrip van artikel 79 RO, zoals voorgesteld door Vranken, de mogelijkheid biedt voor andere vormen van legitimatie van rechtsnormen en bovendien de Hoge Raad in staat stelt om 'officieel' gebruik te maken van private regelgeving. Alvorens hiertoe over te gaan, moeten wel de nodige waarborgen worden gecreëerd. Jan onderkende dit aspect in zijn 2004-publicatie, maar werkte het toen niet verder uit. Menting werpt relevante punten op waar een antwoord of oplossing voor op dient te worden gevonden: de mogelijkheid en wenselijkheid van criteria in verband met de grote diversiteit, de inhoud van de criteria (formeel/materieel?, verplicht/niet verplicht?), de opsteller of 'ontwikkelaar' (wetgever, rechter, ...) en het moment van toetsing (vooraf/achteraf). Uiteindelijk concludeert ze dat private regelgeving flink aan belang heeft gewonnen, maar niet in de mate die Jan had voorspeld of had gehoopt. Rechters wijzen het gebruik van private regelgeving overigens niet steeds af en ook de Hoge Raad past private regelgeving toe, soms los van de criteria van artikel 79 RO, zonder duidelijk motivering overigens.

Wibier begint waar Vranken ophoudt (vrij naar Vrankens 'Ik begin waar de uitspraak ophoudt'). Ongeveer 15 jaar na het verschijnen van de publicatie van Vranken, waarin hij concludeert dat het voor beslag en faillissement weinig uitmaakt of het saldo op een kwaliteitsrekening toebehoort aan de rekeninghouder of aan de belanghebbenden bij die rekening, richt Wibier zijn pijlen op de gekunstelde constructie uit artikel 25 van de Wet op het notarisambt. Dit artikel bepaalt dat het vorderingsrecht bij een kwaliteitsrekening toebehoort aan de gezamenlijke recht-

hebbenden, waardoor deze rechthebbenden een gemeenschap vormen en er geen noodzaak is voor een afgescheiden vermogen. Het zou volgens Wibier de voorkeur verdienen om een uitzondering te maken in art. 3:276 BW, waarbij, vereenvoudigd weergegeven, het zijn van rechthebbende wordt ontkoppeld van de mogelijkheid om verhaal te nemen.

3.1 *Tussenconclusie*

Bijzonder is de grote verscheidenheid aan onderwerpen en rechtsgebieden waar Jan Vranken, ook binnen het materiele privaatrecht, over heeft geschreven. De onderwerpen lopen uiteen van partijautonomie en zorgplichten in het contractenrecht tot de kwaliteitsrekening in het goederenrecht, crediteursverzuim, aansprakelijkheid voor rechterlijke fouten en zelfregulering in het privaatrecht. Wat de thema's in ieder geval verbindt, is het denken in hoofdlijnen. Van den Berg omschrijft dit als volgt: 'als Vranken echter tot een "tegendraads" standpunt komt, berust dat wel op door hem waargenomen ontwikkelingen in het recht. Hij heeft een scherp oog voor de dynamiek van het recht.' Dit precies is wat ook Menting opmerkt voor private regelgeving (oog voor de opkomst en toekomst), waar Wibier aan refereert (het maakt voor beslag en faillissement weinig uit aan wie het saldo op de kwaliteitsrekening toebehoort) en wat Theo Raaijmakers in zijn annotatie doet (dat wil zeggen het verbinden van maatschappelijke, juridische of, in dit geval, levensbeschouwelijke ontwikkelingen met een leerstuk).

De annotaties tonen het conceptuele denken van Jan. Niettemin gaan zij niet altijd zonder vragen of kritiek, met name waar het gaat om de praktische invulling of uitwerking. Het blijkt dat publicaties van Vranken, begrijpelijkerwijs overigens, nog wel eens wat zaken open laten, bijvoorbeeld de vraag of het toch niet uitmaakt wie rechthebbende zou moeten zijn van een aanspraak op een 'kwaliteitsrekening' (noot Wibier), of Vrankens motivering niet te beknopt is en er toch niet meer te zeggen valt over, bijvoorbeeld, schuldeisersverzuim (noot Van den Berg), en de vraag aan welke criteria private regelgeving zou moeten voldoen wil zij door de rechter meegewogen kunnen worden (noot Menting). Soms volgt ook kritiek, niet alleen op het concrete niveau van het geldende recht (noot Van Schaick), maar ook op hoofdlijnen en uitgangspunten, bijvoorbeeld over grondslagen (zie de noot van Hesselink over de grondslagen van het contractenrecht).

4. **Burgerlijk procesrecht**

Twee van de procesrechtelijke annotaties zien terug op de fundamentele herbezinning van het civiele procesrecht, waarmee Asser, Groen en Vranken, met bijstand van Tzankova, de basis hebben gelegd voor een nieuw procesrecht. De noten van Groen en Tzankova gaan over onderwerpen die niet of summier zijn uitgewerkt in de werken over de herbezinning. De Bock laat zien dat het NJV-preadvies van Vranken uit 1986 over het verschoningsrecht nog steeds actueel is. Hammerstein schrijft over, hoe kan het ook anders, de taken van de Hoge Raad en zijn parket in 2025.

De annotatie van Groen verkent op ludieke wijze de mogelijkheid voor een comparitie van partijen in cassatie. Hij wijst erop dat bij de fundamentele herbezinning is opgemerkt dat de Hoge Raad nogal wat zaken behandelt die als ballast te beschouwen

zijn. Niet iedere justitiabele is echter in staat de gedachte dat zijn zaak ballast voor de Hoge Raad vormt, op waarde te schatten. Wellicht, zo oppert Groen, kan een comparitie dan uitkomst bieden. Hij bespreekt vooral een aantal mogelijke tegenwerpingen tegen zijn voorstel en wijst deze gemotiveerd van de hand. Op de vraag of een schikkingscomparitie ook past bij de taak van de Hoge Raad, zoals deze thans wordt opgevat, geeft hij als antwoord: "Daar hebt u een punt." Groen baseert zijn voorstel op het feit dat de rechtspraak een drietrapsraket vormt, zodat niet valt in te zien waarom de twee eerdere instanties wel aan comparities zouden doen, en de cassatierechter niet. Het antwoord op die vraag zou waarschijnlijk moeten luiden dat weliswaar driemaal scheepsrecht vaak geldt, doch juist niet bij een selectie aan de poort of een (gematigd) verlostelsel dat erop is gericht alleen zaken die ertoe doen te behandelen. Als juist is dat daarvoor meer ruimte moet komen, valt niet aanstonds te begrijpen dat de cassatierechter of de advocaat-generaal in plaats van het beroep te verwerpen, tijd moet besteden aan een schikkingspoging. De Hoge Raad kan overigens altijd aanleiding zien in een bepaalde zaak een comparitie te bevelen, zoals blijkt uit HR 19 januari 2007, NJ 2007, 64. Het is echter zeer de vraag of deze comparitie wel een succes was. Zie HR 22 februari 2008, NJ 2008, 125, waarin de comparitie stuk liep op het feit dat partijen met betrekking tot geen van de genoemde vragen enige overeenstemming konden bereiken.

Tzankova wijst op het 'vergeten' kostenaspect in de fundamentele herbezinning. Zij stelt dat het driemanschap (plus een vrouw) achter de fundamentele herbezinning de ideeën in beperkte mate heeft doorgerekend, dat een 'overriding objective' de praktijk bij de les zou houden als de plannen eenmaal waren verwezenlijkt, terwijl een effectieve toegang tot het recht daarbij een goed kader zou hebben geboden. Voordeel hiervan zou, volgens haar, zijn geweest dat het de samenhang tussen procesnormen bevordert en rechtzoekenden motiveert om argumenten aan te dragen waarom bepaalde initiatieven, acties of beslissingen de effectieve toegang vergroot of beperkt. Tzankova stelt dat financiering en kosten van het proces belangrijke sturingsfactoren kunnen zijn, zodat meer inzicht ook bruikbaar kan zijn voor wetgevers en beleidsmakers. Zij ziet grote kansen in meer aandacht van de rechter voor financiële sancties op verstorend procesgedrag. Blijkbaar betreurt zij het dat het "eigen beursje" in onbruik is geraakt. Dat is grappig omdat het is afgeschaft door de wetgever als een in wezen tuchtrechtelijk ingrijpen "dat niet meer in deze tijd past". Dat was ook in de rechtspraak al vastgesteld (HR 17 maart 1989, NJ 1989, 768 en HR 12 december 1997, NJ 1998, 347). We zetten verder een vraagtekentje bij de premisse dat het onderwerp proceskosten (te) weinig aandacht heeft gekregen. Haardt heeft al in 1945 een proefschrift geschreven over proceskostenveroordeling en de achtergronden daarvan. De hoge kosten van de civiele procedure hebben al decennia lang de aandacht, evenals de financiering van de rechtspraak. Het onmiskenbare feit dat de rechter niet erg veel op heeft met het opleggen van proceskostenveroordelingen als sanctie in de procedure, hangt samen met het feit dat deze alleen kunnen worden opgelegd als voldoende vaststaat dat daartoe ook toereikende gronden bestaan. Dat leidt tot meta-procedures en het vergt extra werk waarop niemand zit te wachten. Vranken heeft met zijn "doorrekenen" waarschijnlijk ook iets anders bedoeld dan Tzankova op het oog heeft. Bij hem gaat het erom te bezien wat de gevolgen van bepaalde feiten of ontwikkelingen zijn, alternatieven aan te reiken voor rechterlijke beslissingen en te

kijken naar de juridische consequenties die deze zouden kunnen hebben. Ten slotte verdient aandacht dat naar huidig recht verstoring procesgedrag wel degelijk consequenties kan hebben voor de processuele positie van de betrokken partij (bijvoorbeeld: bewijslastomkering).

Het preadvies van Vranken uit 1986 over het verschoningsrecht bestaat uit een combinatie van een analyse op zowel hoofdlijnen als op detailniveau, aldus De Bock in haar annotatie. Zij bespreekt Vrankens kritiek op de twee uitgangspunten van het verschoningsrecht die tot de dag van vandaag nog actueel zijn: de onzichtbaarheid van de cliënt in het leerstuk en de wijze waarop de rechter het verschoningsrecht toetst. De Bock schrijft dat het nog altijd opmerkelijk is dat het belang van de cliënt, voor wie het verschoningsrecht uiteindelijk bestaat, niet vooropgesteld wordt bij de vraag naar de toepasselijkheid ervan. Mede aan de hand van ontwikkelingen ten aanzien van de toepassing van het EVRM en beginselen als proportionaliteit en subsidiariteit wijst zij op de nog steeds bestaande marginale toetsing door de rechter, op de (praktische) gevolgen van integrale toetsing en op hoe de rechtspraak zich (nauwelijks) heeft aangepast. Wat met name uit deze annotatie blijkt, is niet alleen de duurzaamheid van de voorstellen, die nog altijd actueel zijn, maar ook het richten op de grote lijnen, de fundamenteën, maar met oog voor de praktische consequenties en nuances. Het betoog van De Bock dat veel meer aansluiting gezocht moet worden bij bescherming van de persoonlijke levenssfeer, spreekt aan. Zij trekt, duidelijk geïnspireerd door het werk van Vranken, het onderwerp ook breder: steeds meer informatie die in procedures van belang is, heeft een vertrouwelijk karakter. Daarom is een voorziening nodig die het mogelijk maakt dit materiaal daarop te toetsen (zoals in het bestuursrecht al mogelijk is op grond van art. 8:29 lid 3 Awb). Rechterlijk toezicht is noodzakelijk en kan niet marginaal zijn. In dit verband verwijst De Bock ook naar het recht op bronbescherming van de journalist (EHRM 22 november 2012, NJ 2013, 252 met noot Dommering) en naar het wetsvoorstel over de exhibitieplicht.

Hammerstein gaat in zijn annotatie in de bijdrage van Jan, getiteld: 'Taken van de Hoge Raad en zijn parket in 2025, in De Hoge Raad in 2025'. Hierbij doet zich een soort Droste-effect voor, want deze publicatie is op zijn beurt weer sterk geïnspireerd door het rapport van de Commissie Hammerstein over de 'Versterking van de cassatierechtspraak'. In modern jargon zou over een 'judicial dialogue' gesproken kunnen worden. Hammerstein gaat een stap verder dan Vranken in die zin dat hij van mening is dat in 2025 de Hoge Raad reeds beschikt over een verlofstelsel. Omdat de wetgever steeds vaker achter de maatschappelijke feiten aanloopt, doorwerking van internationaal en Europees recht steeds belangrijker wordt en de rechter overspoeld wordt met (digitale) informatiebronnen zou de Hoge Raad slechts een beperkt aantal zaken per jaar kunnen behandelen, waardoor een dergelijk stelsel vanzelf onvermijdelijk wordt, aldus Hammerstein. Opvallend zijn de uitspraken van Hammerstein waar het gaat om de toenemende nadruk die in het debat over rechtsvorming wordt gelegd op het belang van bestuurlijke daadkracht, die ten koste zou dreigen gaan van het evenwicht tussen ruimte voor het bestuur en rechtsbescherming tegen de overheid. In dat licht wijst hij ook op het feit dat de rechtspraak meer media-aandacht heeft gekregen. Het gevolg daarvan zou niet alleen maar zijn dat er meer aandacht komt voor de motivering en verantwoording van rechterlijke beslissingen, maar ook dat er soms een overmatige aandacht ontstaat voor incidenten en het uitvergrooten van fouten.

4.1 *Tussenconclusie*

Vranken heeft ook als processualist steeds een vooraanstaande positie ingenomen omdat hij over de zeldzame gave beschikte diepgaande theoretische beschouwingen te verbinden met praktische toepassingen en noodzakelijke vernieuwingen. Hij heeft ook altijd oog gehad voor de samenhang tussen materieel en formeel privaatrecht. Hij voorzag veel ontwikkelingen of zette deze in gang. Dat zal waarschijnlijk ook de reden zijn waarom deze drie annotatoren eigenlijk geen fundamentele kritiek op zijn werk hebben maar vooral daarop voortbouwen. Dat gezegd zijnde roepen de verschillende bijdragen wel interessante vragen op. Groen vraagt zich af of de toegenomen aandacht voor de rechtsvormende taak van de Hoge Raad niet gepaard kan gaan met een meer coöperatieve houding tussen de rechter en procespartijen die eerder ook al in de bijdrage van Asser de revue passeerde. Volgens Groen zal niet iedereen de verschuiving van (individuele) rechtsbescherming naar rechtsvorming op waarde kunnen schatten. Hij vraagt zich af of een comparitie in die gevallen geen uitkomst kan bieden. De vraag is echter of dat niet juist de taakverzwaring van de Hoge Raad verhoogt in plaats van verlaagt, terwijl er juist extra tijd en menskracht nodig lijkt om de rechtsvormende taak meer vorm en inhoud te geven.

Tzankova benadrukt te vergeten proceskostenkant van de fundamentele herbezinning. De vraag is in hoeverre hier echt sprake is van vergeten. De kosten van civiele procedures zijn redelijk goed in kaart door de werklastberekeningen die geleid hebben tot de Lamiciennormen. Bovendien zijn er diverse studies naar verricht in het verleden. De vraag is bovendien of bij Jan Vranken ook geen overweging is geweest om zich niet voor een rechtspolitiek karretje te laten spannen, zoals meer recentelijk in het geval van een onderzoek naar kostendekkende griffierechten, waarbij de uitkomsten bij voorbaat vast leken te staan.

De bijdrage van De Bock laat zien hoe hardnekkig bepaalde doctrines zijn en hoe weinig de discussie over het verschoningsrecht tot op heden eigenlijk opgeschoten is. Waarom zou de rechter niet gevraagd kunnen worden bepaalde vertrouwelijk informatie te toetsen, zoals dat in het bestuursrecht ook gebeurt. Wat verklaart en rechtvaardigt precies de verschillen tussen deze rechtsgebieden die, zoals Vranken al veel eerder heeft verdedigd, in toenemende mate naar elkaar toegroeien. Bovendien welk mensbeeld schuilt er achter het huidige verschoningsrecht. Past een vorm van (libertair) paternalisme waarbij cliënten ten behoeve van wie het verschoningsrecht ingeroepen wordt tegen zichzelf beschermd moeten worden nog wel bij deze tijd?

Hammerstein en Vranken zijn het op veel punten eens. In nevenzittingskamers van het HvJEU en EHRM in de lidstaten ziet Hammerstein weinig, maar voor het overige zit er weinig 'licht' tussen beide heren. Hammerstein lijkt echter wel wat positiever over een aantal hervormingsvoorstellen, zoals het tempo waarin een verlofstelsel ingevoerd zal worden dan Vranken. Anderzijds lijkt Vranken bijvoorbeeld weer hoopvoller over de mogelijkheid om private zelfregulering een plaats te geven als 'rechtsbron' binnen de context van artikel 79 RO dan Hammerstein, maar dit lijken kwesties van gradatie. Het grootste verschil is misschien echter wel dat Hammerstein veel nadrukkelijker dan Vranken nadruk legt op de dreiging van een toenemende nadruk op bestuurlijke daadkracht die ten koste kan gaan van respect voor de rechterlijke rechtsvorming.

5. Rechtswetenschap

Het laatste blok met annotaties zie op publicaties van Jan waarin wordt gereflecteerd op rechtswetenschap. 'Reflexion auf eigenes Tun' dus, geen veel gebezigde praktijk onder juristen, maar daarom niet minder interessant.

In zijn annotatie grijpt Giard grijpt terug op een publicatie van Jan Vranken en Rob van Gestel in het Nederlands Juristenblad, waarin het gaat om criteria voor methodologische verantwoording van rechtswetenschappelijke publicaties. In die bijdrage wordt aan de hand van een steekproef van artikelen uit de rubriek 'wetenschap' van NJB de vraag gesteld in hoeverre de artikelen zich verhouden tot drie breed geaccepteerde criteria voor de verantwoording van (rechts)wetenschappelijk onderzoek: de aanwezigheid van een scherp omlijnde en verantwoorde probleemstelling, een zorgvuldig bronnengebruik en een consistente presentatie van onderzoeksresultaten en conclusies in het licht van de probleemstelling. Deze beoordeling leverde overwegend teleurstellende uitkomsten en veel gepikeerde reacties op.

Giard vraagt zich af in hoeverre de betreffende bijdrage achteraf gezien een bijdrage heeft geleverd aan het debat over de kwaliteit van rechtswetenschappelijk onderzoek. Volgens hem wordt in de bijdrage onvoldoende onderscheid gemaakt tussen de 'context of discovery' en de 'context of justification', waarbij laatstgenoemde context – in zijn ogen – grotere striktheid verlangt dan de eerste. Kwaliteitscontrole zou idealiter deze hele waardeketen moeten omvatten en niet enkel vakmatig bepaald kunnen worden, maar tevens redactioneel-taalkundige kennis en het organiseren van een geprofessionaliseerde redactie en manuscriptbewerking vereisen. Middels een vergelijking met de medische wetenschap brengt Giard kwaliteit tevens in verband met zaken als een gebrek aan kopij bij veel juridische tijdschriften, het vaak ontbreken van duidelijke richtlijnen voor auteurs (o.a. structuur en lengte van artikelen) en de afwezigheid van een systeem van systematische en onafhankelijke peer review binnen de rechtswetenschap.

De bijdrage van Du Perron haakt aan bij dezelfde publicatie en een latere bijdrage in *Ars Aequi*. Als voormalig voorzitter van Commissie classificatie rechtswetenschappelijke tijdschriften schrijft hij over de problemen bij het komen tot een lijst van tijdschriften die geheel of gedeeltelijk (afzonderlijke rubrieken) het predicaat wetenschappelijk zouden verdienen. Du Perron geeft o.a. aan dat de commissie een eigen steekproef heeft gehouden naar de wetenschappelijkheid van in een aantal tijdschriften opgenomen publicaties. Ook hier was het resultaat – evenals in de bijdrage van Vranken en Van Gestel in NJB – zorgwekkend. Opname van artikelen in bijvoorbeeld het wetenschappelijk deel van een tijdschrift, zou lang niet altijd de wetenschappelijke kwaliteit garanderen. Er zouden slechts enkele tijdschriften te zijn waarin de bijdragen consequent aan de geformuleerde wetenschappelijke maatstaven voldeden. Bij de overige tijdschriften varieerde het wetenschappelijke gehalte vaak sterk. Dit impliceert, volgens Du Perron, niet dat er geen grote aantallen wetenschappelijke artikelen wordt gepubliceerd, maar enkel dat publicatie in de bestaande 'rechtswetenschappelijke' tijdschriften geen wetenschappelijkheid garandeert. Hij ziet drie hoofdoorzaken daarvoor: 1) de reeds eerder ter sprake gekomen kopijnood, 2) praktijkbelang (door de focus op de rechtspraktijk zou het beschrijvende en ordenende karakter vaak de wetenschappelijke originaliteit overheersen) en 3) statusar-

gumenten: we gaan (te) voorzichtig om met gevestigde namen. Een bijkomende oorzaak zou de praktijk van het schrijven van artikelen op uitnodiging zijn.

Du Perron onthult dat zijn voorstel om te komen tot een landelijke 'repository' van wetenschappelijke artikelen, waarin ook artikelen geplaatst zouden kunnen worden die niet aantrekkelijk zijn voor commerciële tijdschriften (te lang, sterke nadruk op theorievorming enz.) en waarbij de redactie o.l.v. Jan Vranken als beoogd voorzitter ook verantwoordelijk zou zijn geworden voor onafhankelijke peer review door twee anonieme referenten, het uiteindelijk niet heeft gehaald. De voorstellen zouden op weinig bijval hebben kunnen rekenen bij het College van Decanen. Bovendien zouden lang niet alle tijdschriften al zo ver zijn geweest dat men bereid is om onafhankelijke peer review in te voeren. Vooral het afwijzen van een openbaar toegankelijke databank betreurt Du Perron, omdat deze zou garanderen dat publicaties die met inzet van publieke middelen tot stand zijn gekomen ook – na enige tijd – vrij toegankelijk zouden zijn, terwijl een 'repository' ook gebruikt kan worden voor bijvoorbeeld het in kaart brengen van citatiescores en aantallen downloads, welke ook iets zeggen over het effect dat een wetenschappelijke bijdrage heeft.

Op één van de aspecten waarop door peer reviewers gelet dient te worden, namelijk de verantwoording van het bronnengebruik in rechtswetenschappelijke publicaties, gaat de bijdrage van Tjong Tjin Tai. Hij richt zich naar aanleiding van een publicatie van Jan in het *Liber Amicorum* voor Hans Nieuwenhuis o.a. op de vraag in hoeverre het weglaten van bronnen is toegestaan wanneer dat bijvoorbeeld voor de leesbaarheid voordelen biedt. Tjong Tjin Tai concludeert terecht dat meer en andere zaken een rol dienen te spelen bij het weglaten van bronnen dan de door Nieuwenhuis genoemde drie factoren (verantwoording, leesbaarheid, overtuigingskracht). Een door Jan genoemd voorbeeld van evenwichtig bronnengebruik is het voorkomen van 'advocacy scholarship' als gevolg van een rolvermenging tussen wetenschapper en praktijkjurist, waarbij de wetenschapper door selectief gebruik van bronnen ('shoppen') bewust naar een vooraf wenselijk geacht resultaat toe redeneert zonder bij te dragen aan kennisvermeerdering.

Tjong Tjin Tai geeft aan dat als gevolg van de toegenomen digitalisering, de grotere pluriformiteit binnen het juridische onderzoek en de afgenomen overzichtelijkheid van de juridische gemeenschap, steeds moeilijker is geworden om uit te vinden of geraadpleegde bronnen representatief zijn voor de stand van de wetenschap op een bepaald onderwerp. Hierdoor zou men het gevaar zou lopen te blijven steken in meningen door een gebrek aan betrouwbaarheid en representativiteit. Als mogelijk oplossing noemt (ook) hij een duidelijker onderscheid tussen de 'context of discovery' en de 'context of justification', waarbij hij meent dat misschien geleidelijk zwaardere eisen zullen moeten worden gesteld aan de bronnenverantwoording. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door de bronnenverantwoording in een aparte bijlage van bijvoorbeeld een boek op te nemen of bij tijdschriftartikelen, door naast een beknopte samenvatting en uitvoeriger online versie van artikelen op te nemen, waarin veel meer ruimte is voor o.a. bronnenverantwoording.

Jan Smits wijst er in zijn bijdrage die reageert op het tweede Algemeen Deel terecht op dat Jan Vranken aan de kwaliteit van onderwijs verhoudingsgewijs minder aandacht heeft geschonken in diens publicaties. Smits probeert uit wat Jan wel heeft geschreven af te leiden hoe diens ideale curriculum en onderwijsvorm eruit zouden zien om deze vervolgens 'door te rekenen'. Fragmenten uit diens werk doen, volgens

Smits, vermoeden dat de jubilaris voorstander is van minder nadruk op praktijkkennis en meer oog voor het stellen van 'waarom'-vragen.' In een samen met Chris Jansen geschreven artikel, pleit Jan ervoor om o.a. meer rechtsvergelijking in het curriculum op te nemen, omdat het mes daarbij aan twee kanten snijdt. Niet alleen wordt het dominante perspectief van het eigen rechtssysteem daardoor gerelativeerd en worden studenten geconfronteerd met alternatieve oplossingen voor juridische problemen, maar het zou hen ook voeren naar de argumenten die ten grondslag liggen aan bestaande doctrines. Dat zou breder georiënteerde juristen opleveren die zich gemakkelijker in verschillende rechtssstelsels kunnen bewegen.

Jan Smits betwijfelt of de combinatie academische vorming en praktijkgerichtheid, zoals Jan Vranken die voorstaat, eigenlijk nog wel mogelijk is en of wij beide zaken niet juist meer uit elkaar moeten proberen te trekken door splitsing van opleidingen. Daarbij wijst hij op twee mogelijke alternatieven die hij voorziet van de etiketten: 1) Legal engineering en 2) Law colleges. In het eerste geval zou de nadruk kunnen liggen op het bieden van een beroepsopleiding waarin niet alleen praktische rechtstoepassing wordt gedoceerd, maar waarin vooral ook aandacht bestaat voor conflictpreventie- en oplossing, regulering, bedrijfseconomie, management, onderhandelen en technologie, aldus Smits. In het tweede geval zouden klassieke juridische vakken structureel rechtsvergelijkend worden aangeboden en geplaatst in een bredere filosofische, sociologische en historische context met veel aandacht voor methodologie, empirie, rechtseconomie, logica, criminologie, forensica en 'law and...'-benaderingen. Jan Smits haast zich hierbij aan te geven dat hij het ene alternatief niet bij voorbaat beter vindt dan het andere, maar dat de keuze vooral van de wensen van de student moet afhangen. Smits betoont zich daarbij voorstander van de afschaffing van het civiel effect, omdat hij meent dat de ervaring in andere landen laat zien dat de toegang tot de toegaberoepen ook best via een "bar exam" of "concours" kan worden georganiseerd zonder dat dit afbreuk hoeft te doen aan de kwaliteit van de kennis van de juristen die tot deze beroepen worden toegelaten.

Ivo Giesen neemt in zijn bijdrage hoofdstuk IV van het Algemeen Deel *** onder de loep om uitspraken te kunnen doen over het incorporeren van empirische inzichten in privaatrechtelijke (normatieve) debatten. Bij wijze van voorbeeld noemt hij de – eerder door Jan Vranken besproken – vraag of de invoering van aansprakelijkheid voor een potentiële (14- of 15-jarige) jeugdvandaal er toe kan leiden dat deze afziet van vernielingen? Vaak wordt een dergelijke causale relatie door privatisten te gemakkelijk aangenomen zo diagnosticeert civiloloog Giesen, maar lijkt het een slag in de lucht. Moeilijker is, volgens hem, het antwoord op de vraag waarom de feitelijke context, de empirie, vaak zo onvolledig blijft, maar waarschijnlijk is een deel van het antwoord dat het gewoon heel (te) lastig is (voor civilisten) om die informatie boven tafel te krijgen en vervolgens op waarde te schatten. Als er echter in een voorkomend geval wél betrouwbaar empirisch materiaal beschikbaar is, dan zijn we er namelijk nog niet. Dan rijst immers de vraag of en wanneer dat empirische (sociologische, psychologische, economische, etc.) materiaal benut mag worden en hoe het 'vertaald' kan worden naar een juridische context.

Stel dat uit empirisch onderzoek zou blijken dat jeugdigen zich niet van vandalisme laten weerhouden door de mogelijkheid van aansprakelijkheid, dient dan wetgeving van die strekking afgezien te worden? Het antwoord kan ontkennend luiden, omdat ook andere overwegingen mee spelen. Maar stel dat dat niet zo is, wat

betekent dat dan? Kan of moet de rechter dan bijvoorbeeld iets met dergelijke informatie? Volgens Giesen verdient een terughoudende opstelling aanbeveling, in die zin dat een rechter, wetgever of juridisch onderzoeker enkel 'toestemming' heeft om de sprong van een extra-juridisch, empirisch inzicht naar een juridisch-normatief oordeel en oplossing te wagen, indien bepaalde formele, procedurele voorwaarden ('due process') in acht zijn genomen. Daarvoor formuleert hij een niet-limitatieve set van voorwaarden die verband houden met methodologische problemen, zoals daar zijn: is het empirische onderzoek relevant voor de rechtsvraag in kwestie? Is het conform de 'state of the art' in het betrokken veld, is het onderzoek als zodanig valide en betrouwbaar? Is de studie een bouwsteen binnen een groter onderzoeksterrein dat als geheel nodig is om tot beleidsaanbevelingen te kunnen komen?

Giesen concludeert dat onderzoekers in het veld van (breed gedefinieerd) 'legal empirics' (a) voorzichtig zullen moeten zijn, maar liefst ook doortastend genoeg om (b) de brug tussen empirie en recht (verder) te slaan, wanneer (c) bepaalde procedurele stappen gezet zijn, en (d) een behoorlijke motivering is gegeven. Op die manier kan geprofiteerd worden van de extra en nieuwe inzichten die andere wetenschappen het recht kunnen bieden.

5.1 *Tussenconclusie*

De vraag die Giard zich stelt of het nemen van de proef op de som door een aantal artikelen uit de wetenschapsrubriek van NJB te beoordelen op de aanwezigheid van een goede probleemstelling, verantwoordelijk bronnengebruik en conclusies die aansluiten bij de vraagstelling beantwoordt hij niet expliciet. In elk geval kan gezegd worden dat het debat heeft uitgelokt en Giard draagt daar ook zeker aan bij o.a. door een vergelijking te trekken tussen de rechtswetenschap en de medische wetenschap, waarin hij evenzeer thuis is. Binnen dit laatste wetenschapsgebied bestaan in Nederland slechts enkele tijdschriften, met een veel grotere oplage en groter kopij-aanbod (er valt dus ook iets te selecteren, hetgeen bij veel juridische tijdschriften met kopijgebrek lastig ligt) en een professionele bureauredactie en een systeem van duidelijke richtlijnen voor auteurs (o.a. structuur en lengte van artikelen) en een systematische onafhankelijke peer review. Op al deze punten is de situatie binnen de rechtswetenschap veel minder duidelijk.

Dat deze constatering gerust een understatement genoemd mag worden volgt zonneklaar uit de annotatie van Du Perron. Hij wijst erop dat de test die zijn commissie heeft gedaan om te zien of artikelen in rechtswetenschappelijke (rubrieken van) juridische tijdschriften ook nog weinig hoopvolle resultaten te zien gaf. Slechts enkele Nederlandse juridische tijdschriften zouden, volgens hem, het predikaat wetenschappelijk verdienen. Indien dat niet 'schokkend' genoemd mag worden is het toch in elk geval veelzeggend. Dat geldt evenzeer voor het feit dat het College van Decanen het kennelijk niet eens kan worden over het (on)nut een tijdschriftenclassificatie en er daarom rustig nog maar eens een nieuwe commissie tegenaan gooit, terwijl de vorige al enkele jaren bezig is geweest. Niet duidelijk wordt helaas ook waarom het idee voor een landelijke 'repository' waarin rechtswetenschappelijke tijdschriftartikelen zouden kunnen worden opgenomen, zelfs als daarvoor geen plaats in een tijdschrift zou zijn, het niet gehaald heeft. Past dat voorstel niet naadloos in de ideeën die

met name sinds de affaire Stapel zijn gelanceerd om onderzoeksgegevens breder publiek toegankelijk te maken?

Eric Tjong Tjin Tai werpt een aantal interessante suggesties op om met name de verantwoording van het bronnengebruik in juridisch-dogmatisch onderzoek te versterken, zoals het mogelijk maken van uitgebreide online versies van artikelen, naast handzame samenvattingen en het creëren van een duidelijker scheiding tussen tijdschriften die zich vooral op de (internationale) wetenschappelijke markt willen richten en vaktijdschriften die eerst en vooral de praktijk bedienen, waarbij eerstgenoemde tijdschriften dan ook langere bijdragen zouden kunnen publiceren. Tegelijkertijd stelt Tjong Tjin Tai dat het hem aan het hart zou gaan als de scheiding tussen wetenschap en praktijk hierdoor fors zou toenemen, omdat beide elkaar ook nodig lijken te hebben. Het verdient op dat punt wellicht aanbeveling om ook eens naar de situatie in de VS te kijken waar de kritiek lijkt te groeien op het feit dat er teveel esoterisch rechtswetenschappelijk onderzoek bestaat dat nauwelijks nog enige maatschappelijke relevantie lijkt te hebben.

Jan Smits zet in zijn bijdrage over de toekomst van het juridisch onderwijs de aanval in op het civiel effect, omdat het diversiteit en vernieuwing tegen houdt. Hoewel zeker niet iedereen het hier mee eens zal zijn, lijkt Smits toch wel een punt te hebben waar hij stelt dat civiel effect in feite de concurrentie tussen rechtenfaculteiten op het gebied van de kwaliteit van het onderwijsaanbod beperkt. Controversiëler nog lijkt ons Smit's voorstel om de rechtenopleiding te splitsen in een praktijkgericht en een meer wetenschappelijk spoor. De vraag is namelijk of dit geen "valse tegenstelling" is. Wie bijvoorbeeld verstand wil krijgen van regulering of conflictpreventie zal juist (ook) heel veel kennis uit aanpalende disciplines nodig hebben, zoals, gedragseconomie, psychologie en sociologie. Omgekeerd wie een veel grotere nadruk wil leggen op rechtsvergelijking en academisering van het curriculum, zal dat toch niet kunnen doen los van de ontwikkelingen in het geldende recht, omdat anders al snel een karikatuur wordt gemaakt van de complexiteit van het geldende recht. Een Vrankeniaans compromis zou wellicht kunnen zijn om op kleine schaal en voor een beperkte tijd eens wat "veldexperimenten" toe te staan om te kijken wat het effect is van meer ruimte voor diversiteit in de aanbod van het rechtswetenschappelijke onderwijs.

Het stuk van Giesen snijdt in feite een oeroud en buitengewoon complex probleem binnen de rechtswetenschap aan, namelijk: de sprong van feit naar norm. Hoe kunnen inzichten uit sociaalwetenschappelijk (empirisch) onderzoek 'vertaald' worden naar de normatieve werkelijkheid van het positieve privaatrecht, zo vraagt hij zich af. Kern van de zaak bij Giesen lijkt het bereiken van een situatie waarin allerlei soorten en typen van externe inzichten uit andere disciplines als het ware 'geïnternaliseerd' en meegewogen worden binnen de wereld van het geldende privaatrecht, waarbij hij een aantal praktische procedurele 'beschermingsmaatregelen' voorstelt. Tegelijkertijd geeft hij zelf al aan dat dit geen sinecure is en dat er aan de rechtenopleiding waarschijnlijk ook iets zal moeten veranderen om (praktijk)juristen ook voldoende methodologische bagage mee te geven dat ze bij het vertalen van inzichten uit andere disciplines de verwarring niet eerder groter dan kleiner maken.

6. Eindconclusie

Wat kunnen we nu concluderen op basis van bovenstaande annotaties bij het werk van Jan Vranken? Is Jan Vranken een vos of een egel? Een egel van uitzonderlijke aard, aldus Nieuwenhuis. Dit is wat ons betreft ook het beeld dat naar voren komt in de annotaties in deze bundel. Een belangrijk deel van zijn analyses staat niet op zichzelf, maar is gevoed door ontwikkelingen voorbij de grenzen van het privaatrecht.

In feite begon Jan zijn carrière in de vorm van een proefschrift over rechtsvinding met deze constatering. Hermeneutiek is eigenlijk geen praktische methode om kennis te kunnen verwerven, maar iets dat daaraan vooraf gaat, namelijk het begrijpen van verschijnselen in hun context. Zonder betekeniscontext zijn wetenschappelijke verklaringen en methoden, maar ook rechterlijke beslissingen, überhaupt niet mogelijk; recht is dus per definitie 'recht in context'. Dit besef keert in de loopbaan van Jan Vranken steeds weer terug. De rechter beslist niet in een isolement, de wetgever mag zich best eens wat meer door wetenschappelijke en maatschappelijke inzichten laten voeden en de wetenschapper moet de bereidheid hebben om over de schutting te kijken van wat aanpalende disciplines over een probleem te zeggen hebben. Het recht is geen gesloten systeem en voor juristen geldt alleen al daarom dat: 'minds are like parachutes; they work best when they are open'. Rechters, wetgevers en wetenschappers moeten zich niet (laten) opsluiten in systeemdenken.

Uit de annotaties blijkt de grote betekenis van de werken van Jan Vranken voor het denken in het privaatrecht in het algemeen en voor methoden van rechtsvinding en juridisch onderzoek in het bijzonder. In het slechtste geval lokt zijn denken discussie uit, maar vaak is de impact verstrekkender. De annotaties illustreren bijvoorbeeld hoezeer het werk van Jan heeft bijgedragen aan de opkomst en ontwikkeling van thema's als mededelings- en informatieplichten private regelgeving, maar ook aan de kwaliteit van juridisch onderzoek, de betekenis van multidisciplinariteit voor het positieve recht en zo kunnen wij nog wel even doorgaan.

Jan zijn onderwerpkeuze is bijna altijd afwijkend van wat anderen doen. Over een onderwerp als verschoningsrecht was bijvoorbeeld al veel geschreven, maar totdat Jan erover begon vroeg eigenlijk niemand zich af waarom de cliënt van de eventuele verschoningsgerechtigde zo onzichtbaar was binnen het leerstuk. En wat te denken van een onderwerp als zorgplichten? Ruim twee decennia lang, welk tijdperk min of meer aanving met de uitgave van zijn boekje over informatie-, onderzoeks- en mededelingsplichten uit 1989, heeft Jan zich gebogen over de vraag of je het privaatrecht, inclusief het procesrecht, kunt herschrijven aan de hand van informatie-, mededelings-, waarschuwings- en onderzoeksplichten: van schuldeisersverzuim tot contractsvrijheid tot het gehele burgerlijk procesrecht. Verschillende van zijn promovendi volgden hem in hetzelfde spoor (onder andere Van Laarhoven over samenhangende rechtsverhoudingen, Van den Reek over mededelingsplichten in het procesrecht, Van Dijck over de faillissementspauliana).

Waar andere hoogleraren in de laatste vijf jaar voor hun emeritaat vaak weinig nieuws meer produceren, begon Jan Vranken in 2007 een onderzoeksgroep voor methodologie en schudde hij juridisch Nederland nog eens even flink op door kritisch te kijken naar de kwaliteit van juridische publicaties en de mate waarin en wijze waarop rechtswetenschappers methodisch te werk gaan bij het doen van onderzoek. Niet bepaald een onderwerp waarmee men snel populariteitsprijzen in de wacht

sleept, maar wel belangrijk voor de toekomst van het juridisch onderzoek in een globaliserende wereld. Uit diverse annotaties blijkt hoe invloedrijk Jan ook hier is geweest. Du Perron wilde hem zelfs kronen tot koning van een landelijke 'open access repository' voor rechtswetenschappelijk onderzoek en Jan Smits bepleit mede op basis van het werk van Jan Vranken voor verstrekkende wijzigingen in het juridisch onderwijs.

De reden dat Jan zijn werk gezaghebbend is, voor zowel vernieuwers als meer conservatieven, komt doordat hij altijd met de voeten in de klei is blijven staan. De verbinding met het positieve recht was en is voor Jan een basisvoorwaarde om dwarsverbanden te kunnen leggen en om ook op een algemener, abstracter niveau uitspraken te kunnen doen over het recht. Nieuwe inzichten en perspectieven zullen volgens hem alleen overleven als zij uiteindelijk ook ergens (rechtspraktijk, wetgeving, beleid) 'landen'. Heel goed is dat te zien bij de annotaties over de herziening van het burgerlijk procesrecht waar hij niet louter met hemelbestormende idealen en theorieën kwam aanzetten, maar ook met praktische verbetervoorstellen, ontleend aan rechtsvergelijkend onderzoek. Deze voeling met het geldende recht en de problemen in de rechtspraktijk zien we eveneens terug bij zijn bijdrage over de Hoge Raad in 2025. Dat verhaal geeft de lezer tot aan het slot de indruk dat het een essayistisch stuk is waarin losjes wordt gefilosofeerd over een mogelijke toekomst van de rechtsvormende taak van de Hoge Raad, terwijl wat hij in feite doet is ontwikkelingen schetsen die reeds in volle gang zijn op basis van bronnen in het hier en nu onder het motto: dit is geen Utopia, ik houd U slechts een spiegel voor. Op het moment dat hij dat op het eind laat merken, heb je de indruk dat je nauwelijks kunt geloven dat wat hij schrijft niet zomaar bedacht is, maar voortvloeit uit ontwikkelingen in de dagelijkse praktijk.

Nieuwenhuis omschrijft Vranken als een andere egel dan de egel die zich bij nadering van de vijand oprolt tot een bal met zesduizend stekels. Vranken gaat de strijd juist met open vizier aan en schuwt daarbij de controversen niet. Het maakt daarbij niet uit of het gaat om een, volgens hem, verkeerde uitspraak van de Hoge Raad, om de fundamentele grondslagen die ten grondslag liggen aan een bepaald leerstuk (schuldeisersverzuim) of rechtsgebied (civiel procesrecht), of om de wijze waarop juristen aan rechtsvinding of aan rechtswetenschappelijk onderzoek doen. Kritiek wordt niet geschuwd.

Kritiek is er ook van de annotatoren op de werken van Vranken, maar zij is al met al beperkt. Er is vooral sprake van aanvullen, doorrekenen en het plaatsen van kanttekeningen. Vrienden zijn aardig voor elkaar. Maar er is meer. Een verklaring voor de mildheid is ook dat het niet zo eenvoudig is om scherpe kritiek te hebben op wat Jan schrijft. Hij is een meester in het tegendenken, verkent op voorhand scenario's en alternatieven, denkt ze door en weegt ze af. Je kunt het met hem oneens zijn en sommige annotatoren zijn dat ook, maar je kunt Jan er bijna nooit van beschuldigen dat er niet goed over een probleem is nagedacht. Verschillende malen zien we daarom in de annotaties dat een aanvankelijk scherpe tegenstelling (vergelijk Jacobs: vooral in het privaatrecht richt de wetenschapper zich sterk op de rechter in het bestuursrecht en het arbeidsrecht is dat heel anders) die dan uiteindelijk toch blijkt mee te vallen (vergelijk opnieuw Jacobs: Vranken heeft eigenlijk toch wel gelijk. Wetenschappers zouden dieper moeten graven en niet moeten stoppen bij het becommentariëren van de rechter, maar vaak lijken ze in de praktijk toch niet veel verder te komen).

Niet uit te sluiten valt dat wij als redacteuren een te romantisch beeld schetsen van Jan. Ongetwijfeld hebben wij niet de grootste criticasters van Jan aan het woord gelaten. Dit laatste is juist en zou ook niet passen bij het karakter van een 'Liber Amicorum', waarbij het overigens twijfelachtig is of criticasters überhaupt de moeite zouden doen om deel te nemen aan een vriendenbundel. Ook een zeker gevaar voor het zoeken naar bevestiging of wensdenken is in deze niet uit te sluiten. Indachtig het zichtbare plezier dat Jan had en nog altijd heeft bij het uitspreken van een laudatio voor een promovendus/-a, schamen wij ons niet voor onze lofzang. Integendeel. Wie zich realiseert hoe snel de rechtsontwikkeling sinds de promotie van Jan Vranken is gegaan kan niet anders dan vol bewondering vaststellen hoe fris en actueel zijn werk is.

Ga maar eens na hoezeer het juridische landschap sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw veranderd is. De meergelaagdheid van internationaal, Europees en nationaal privaatrecht doet zich steeds sterker gevoelen en alternatieve vormen van regulering en geschilbeslechting hebben hun intrede gedaan. Over al dit soort ontwikkelingen heeft Jan Vranken vaak al in een vroegtijdig stadium geschreven. Dat geldt evenzeer voor veranderingen binnen de rechtswetenschap. Binnen het privaatrecht is er bijvoorbeeld meer aandacht voor multidisciplinariteit met zelfs een nieuwe beweging; de civilologie, die zich onder andere richt op de gedragseffecten van privaatrechtelijke rechtsvorming. Veel van mensen in deze groep zijn opgeleid door Jan Vranken.

Omdat wij als redactieleden in verschillende hoedanigheden het voorrecht hebben gehad Jan van dichtbij te mogen meemaken weten we dat hij zijn tijd vaak vooruit was. Betekent dit dat er louter blinde bewondering te verwachten valt? Het antwoord is nee. Jan zal de laatste zijn om te ontkennen dat zijn werk ook minder sterke punten kent. Als wij dan toch een concreet punt zouden moeten noemen uit het werk van Jan waarvan we denken dat hij het achteraf anders zou hebben gedaan, mocht hij zijn loopbaan over kunnen doen, dan is het waarschijnlijk internationaal publiceren. Daarmee is Jan pas de laatste jaren stevig aan de slag gegaan, waarbij we vermoeden dat zijn eigen perfectionisme hem soms ook wel een beetje in de weg gezeten heeft. Als taalvirtuoos heeft hij het altijd lastig gevonden om genoeg te nemen met de beperkingen die het spreken en schrijven in een vreemde taal – waarbij tegenwoordig eigenlijk vooral het Engels meetelt voor wie internationale roem nastreeft – met zich brengt die niet de eigen moedertaal is. Gelukkig heeft hij zich daar de laatste jaren steeds vaker overheen gezet en zijn we met name vanaf de publicatie van zijn tweede Algemeen Deel niet meer afhankelijk van vertalingen van kernpublicaties.

Wij komen tot een afronding. Twijfelend aan ons eigen kunnen vragen wij ons af of de door ons gekozen opzet voor dit Liber Amicorum voldoende recht doet aan het werk van Jan Vranken. Wij wilden kwaliteit leveren, zoals Jan dat gedurende zijn loopbaan voortdurend heeft gedaan. Het blijkt nog niet zo eenvoudig dat niveau te evenaren. Zeker is wel dat het emeritaat het vertrek van een bescheiden mens, een harte-lijke en betrokken collega en inspirerende wetenschapper inluidt, hetgeen niet alleen ons redacteuren zal raken, maar het rechtswetenschappelijke forum als geheel. Stiekem hopen we daarom dat hij zijn kennis en ervaring met ons blijft delen.